

Mellékletek:

Székely József pályájának agrárgazdasági vonatkozásai

A Tisztelt Értéktár Bizottság 2015. december 1-én fogadta el a Székely József (1865-1942) sári főjegyző adományozó és egyházépítő tevékenységét tárgyaló javaslatot. Az előterjesztésből ismertté váltak életútjának főbb állomásai, pályájának legfontosabb adatai. A borzasi kápolna közelmúltbéli felújítása újabb kutatásokat indított, mely tovább gyarapítja ismereteinket. Ebben a folyamatban derült ki, hogy a jeles katolikus mecénás agrárgazdasági tevékenysége is megörökítést érdemlő. Különösen a XIX. századi filoxéravész elleni küzdelemben játszott szerepe, mely teljes egészében Dabashoz, pontosabban Felsődabashoz kötődik. Azaz, bár feledésbe merült, de – annak idején a kegyhelyet építtető Székely József szőlősgazdaként tette meg kezdeti lépéseit a földbirtokossá váláshoz.

Sári község szülötte és példaadó életutat bejáró jegyzője 1893-ban, már családos emberként vette át a nyugalomba vonuló édesapja munkakörét, aki mellett korábban segédjegyzőként munkálkodott. Édesapja, Siménfalvi Székely Mihály (1819-1899) 1850 - től szolgálta a sáriakat. Nem maradt fenn adat arról, hogy szőlőtermesztéssel, borászattal vagy egyáltalán földműveléssel foglalkozott volna. Az viszont bizonyos, hogy a hazai szőlőtermesztésben ez a gyászos filoxéravész időszaka, amikor a tradicionális borvidékeken tragikus, jellemzően 40-60 % közötti veszteséget okozott az egész Európát leigázó kártevő. Ugyanakkor már megszületett a felismerés, hogy az immunis, magas kvarc tartalmú homoktalajokon a gyökértetű képtelen megélni, mert a járatai beomlanak, megakadályozva a mozgását. Ez a tény felértékelte a Duna-Tisza közti térséget, mert biztos védekezési megoldás volt az itteni szőlőtelepítés. Új szőlőbirtokok nőttek ki a korábban értéktelennek tartott homokokon, olykor birkalegelőkön, sokszorosára növelve az ingatlanok értékét, gondoljunk csak a nemzetközileg is ismertté vált ceglédi szőlész-borász, Unghváry László (1856-1919) terjeszkedésére, aki Gyónon 1898-ban vásárolta meg az első 500 holdját.

1898-ban Székely József már évek óta foglalkozott szőlőtermesztéssel, mint ahogyan azt termelési tapasztalatai alapján a Borászati Lapok júliusi számában közzétett tömör tudósítása tanúsítja: „Az idősebb szőlőkön, melyek a múlt évben jól lettek megmunkálva, jó termés mutatkozik. A nagy szelek a karózatlan és kötözetlen szőlőkben sok kárt tettek. A szőlőmoly a gyóni és újhartyáni határban nagy pusztítást vitt végbe. A napszám férfiaknak 70 — 80 kr., nőknek 60—70 kr. A borok lefejtve 18—20 forinton keltek el, a rizling jóval drágább. Új ültetések elég bőven történtek, kizárólag homokba. A köznép még mindig a régi ültetési módot és kezelést használja. Karószükségletünk igen nagy és a kínálat csekély.” Az évvégi helyzetről december 9-én adott számot: „Az időjárás kedvezett a szőlő érésének, a termés azonban mennyiség tekintetében nem felelt meg a várakozásnak, minőségre nézve azonban elég jó volt. Az általános eredmény jóval a tavalyi megett maradt, ami a rossz kitelelésnek tulajdonítható, amennyiben a gyenge tél miatt a vesszők elromlottak. Egy magyar holdon átlag 3—4 hl must termett. Mustot igen keveset adtak el, azt is 15 forintjával. A vesszők egészségesek. Újabb ültetésekre a vidéken [értsd: a Sári környéki településeken] van kilátás, de nálunk nincs. A borhamisításokra kiküldött bizottság eddig még nem adott életjelt magáról, azt hiszem csak a papiroson lesz meg.”

A következő évben tagja volt az 1899. szeptember 7-10 között, Szegeden tartott Első Országos Szőlőművelési Kongresszusnak. A tudományos tanácskozás a magyar szőlőtermesztés megújulását szolgálta, aktuális gyakorlati gondokra javasolt szakszerű megoldásokat, ezért rangot jelentett a meghívás, a cselekvő részvétel. S hogy a szervezők nem érdemtelenül

invitálták Székely Józsefet, arról a Borászati Lapok november 5-i számának hirdetése ad tanúbizonyságot: „Eladó szőlővesszők. Felső-Dabas községben fekvő szőlőből a következő szokványminőségű, minden szőlőbetegségtől mentes, fajtisza, sima vesszők kerülnek azonnali vagy tavaszi szállításra eladásra: 10.000 drb Fekete kadarka, ezre 3 frt. 10.000 drb Nagyburgundi, ezre 3 frt 50 kr. 10.000 drb Oportó, ezre 3 frt 50 kr. 1000 drb Ezerjő, ezre 3 frt 50 kr. 10.000 drb Kövidinka, ezre 3 frt 50 kr. 5000 drb Mézesfehér, ezre 3 frt 50 kr. 35.000 drb Olaszrizling, ezre 2 frt 50 kr. 4000 Chasselas rouge, ezre 7 frt. 2000 drb piros és fehér Chasselas ezre 4 frt. Az árak őszi szállításnál, vasútra feladva értendőek. Tavaszi szállításnál ezre 50 kr-ral drágább. Csomagolás ezrenként 50 kr. Megrendelések az ár egyharmadával mielőbb hozzám kéretnek, a többi a vessző átvételekor fizetendő. Székely József községi jegyző, Sári (Pestmegye) u. p. Felső-Dabas.” A Földművelési Értesítő szőlő szaporítóanyag készleteket részletező összeállításából tudható, hogy a fajtasortiment a következő években tovább bővült: Aramon, Chasselas Fontainebleau, Chasselas Tokay Angevin, Izabella, Kecsköcsű, Madelaine Royal, Muscat Frontignan, Muscat Lunel, Rakszőlő, Sárfehér. A fajták széles köre szakmai igényességről, alapos felkészültségről, imponálóan magas színvonalú szaktudásról, jól szervezett gazdaságról tanúskodik. A szaporítóanyag előállítás egyébként is a szakma csúcsát jelenti, még akkor is, ha a kínálatban nem szerepel oltvány és gyökeressző. A filoxéra elleni harcban kulcsszerepe volt a minden szempontból egészséges szaporító vesszőknek, hiszen a kártevőt éppen a szaporítóanyaggal hurcolták be az országba. Az akkori új szőlőfajták elterjedése is megfigyelhető a fajtasorban. Ha szőlő, akkor pedig tudjuk jól, hogy bor is. Így volt ez Székely József gazdaságában is, melyről a Vendéglősök Lapja 1913. augusztusi számának hirdetéséből győződhetünk meg: „Eladó bor. 50 hektoliter 1910. és 1911. évi termésű igen jó borom van eladó. Eladás 50 litertől kezdve. A bor nálam Sáriiban, Budapest mellett előzetes értesítés után bármikor megtekinthető. Székely József földbirtokos. Sári (Pest megye.)” A jó bor hamar elfogyott, alig néhány hét alatt eladta a híre. Ugyanakkor árulkodó a „földbirtokos” titulus, hiszen aláírásában már nem jegyző, és kinőtte a felsődabasi szőlőgazdaságot is. A 20. század első évtizedében 437 holdas, szőlő nélküli birtokot vásárolt a szomszédos Bugyi község határában, amelyet kezdetben bérbeadással hasznosított. Szilárd fia 1914. november 7-i halála után, 1915-ben, 25 év szolgálat után azonban feladta Sári község jegyzőségét és Nyilas István bérlőtől a saját kezelésébe vette a Bugyi község területén fekvő 437 holdas borzasi birtok irányítását.

A gazdaság szerkezete Rubinek Gyula (1865-1922), későbbi földművelésügyi miniszter 1910. évi gazdacímtárában maradt fenn: szántó 183 kh, kert 2 kh, rét, 113 kh, legelő 22 kh, erdő 3 kh, használatlan 111 kh, a teljes terület kataszteri tiszta jövedelem 1868 aranykorona. A mai ismeretek alapján az adatok kifejezetten kedvezőtlen termőhelyi adottságokat tükröznek, hiszen az átlagos Ak érték mindössze 4 korona 27 fillér holdanként, és a földadó alá nem eső, terméketlen területek aránya nagyon magas, több, mint 25%. Szőlő és gyümölcs ültetvény nincs, a kert és az erdő területe minimális, gyakorlatilag önállátásra alkalmas. A háborús viszonyok megnehezítették a gazdálkodást, hiszen a bevonultatott hozzáértő férfi munkaerőt csak erős kompromisszumokkal lehetett pótolni, az anyagbeszerzési nehézségek állandósultak, és a megtakarításokat is fokozatosan felemésztette az infláció. A háború előre haladtával egyre inkább szaporodtak a parlagterületek és a takarmányhiány miatt ellehetetlenült az állattartás. Ebben a helyzetben az egyszerű szinten tartás is óriási erőfeszítéseket igényelt, a fejlődés, az előrelépés pedig még csak a legkitartóbb, legderűlátóbb tervekben szerepelhetett. Jobbára ezt az állapotot igazolja a Statisztikai Hivatal 1925. évi gazdacímtár adatállománya, mely szerint az összes terület változatlanul 437 kh, ebből szántó 163 kh, kert 2 kh, rét 114 kh, legelő 23 kh, erdő 24 kh, földadó alá nem eső 111 kh. Azaz Székely József sikerrel egyben tartotta a birtokot,

és tíz év alatt nyolcszorosára növelte az erdő területeit. Tette ezt a gyengébb minőségű szántói rovasára, az összes többi művelési ágban nincs lényegi változás. Újabb évtized elteltével, 1935-ben viszont már hatalmas átalakulást, egyértelmű fejlődést örökített meg a statisztikai adatsor, pedig az ország akkor még csak éppen, hogy elkezdte a kilábalást a nagy gazdasági világválságból. Az Alsódabasi járásban gazdaságok sora jutott csődbe (gondoljunk csak pl. az emberöltőkön keresztül jóhírű Csajághy birtokra), és megnőtt az öngyilkosságok száma is a hiteleiket visszafizetni képtelen birtokosok körében. Székely József gazdaságának 437 kh-as ösztérülete változatlan maradt, ahogyan a kert is a 2 kh-val, viszont a szántó 324 kh-ra, az erdő 28 kh-ra nőtt, míg a rét 67 kh-ra, a legelő 10 kh-ra csökkent, de a leglátványosabban a terméketlen, földadó alá nem eső területek apadtak, mindössze 6 kh-ra. A háttérben a Duna-völgyi-főcsatorna építése áll a mocsarak lecsapolásával, mely előnyösen érintette a birtokot. A szántóföldek közel megduplázása viszont már Székely József gazdaságstratégiai döntése volt. Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1936-ban kiadott Duna-Tisza közti címtárából kiderül, hogy a hetvenedik életévét elérve, 1935 után újból bérbeadással működtette a birtokot: a bérlő Kiss József szerződése 1945-ben járt le. A megnövekedett szántókon rozstot, árpát, kukoricát, lucernamagot termeltek. A munkálatokat cséplőkazán segítette, de pl. a lucernamagtermesztés rosták, magtisztítók eszközhátterét is feltételezi. Rozsból a német eredetű Rügeni fajtát vetették, melyet az OMGE Tangazdasága honosított és forgalmazott Tápiószelén, s amelyet kifejezetten homoktalajok hasznosítására ajánlottak. Kukoricából a bánkúti nemesített, lófogú fajtát vetették, mely korán érett és jól morzsolható volt. Ráadásul a gyorsabb betakarítás több időt hagyott az őszi vetések elvégzésére, ezért kifejezetten szerették a világhírű búzanemesítő, Baross László (1865-1938) kukoricafajtáját a magyar gazdák. A takarmánytermő területekhez társuló rétek, legelők önmagukban is jelentős állattartásra utalnak és ezt a logikát a kamarai címtár visszaigazolja, ráadásul kifejezetten figyelmet érdemlő módon: ugyanis a birtokot a Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegyei bivalytenyésztő gazdaságok sorában tüntették fel. A teljes vármegyében mindössze másfél tucat gazdaság szerepel ebben a címszóban, míg az Alsódabasi járást tekintve másik egységet keresve sem találunk, vagyis a bivalytenyésztés már akkor is különlegességnek számított. A magyar bivaly (mocsári bivaly) házasított állataink közül az egyik legrégebbi, a Kárpát-medencébe még az avarokkal érkezett. Hasznos élettartama 20-25 év, megjelenése szilárd, jól izmolt, rövid, széles törzset, nagy erőt sugároz, marmagassága 150-190 cm, tömege 450-1000 kg között alakul. Őseink gyorsan felismerték, hogy jól alkalmazkodnak a környezeti viszonyokhoz, szívós testfelépítésük révén a mezőgazdasági munkákban vették nagy hasznukat. A bivalyerő (bivalyerős) kifejezés is jól tükrözi az állat rendkívüli erejét, melyet a gyakorlatban úgy tartottak számon, hogy az legalább kétszerese az igavonó ökörének. Az ipari fejlődés azonban azt eredményezte, hogy gépek vették át a szerepét. A sikeres gazdálkodás, a jól prosperáló birtok a maga stabil háttérével szolgált támaszul Székely József egyházépítő terveihez. 1935-ben szobrot emeltetett a borzaspusztai birtok sarkán, és rövidesen templomot is építtetett, mely mellett tanyaközpont kialakítását és iskola létesítését tervezte. A 77. életévét betöltve, 1942. szeptember 27-én intette őt magához az Úr. Végakaratóban egyebek mellett 5-5000 pengőt hagyott Sári községre kultúrház, és Pesterzsébetre szülőotthon építésére, továbbá 5-500 pengőt a sári és bugyi szegények javára, de jelentős összeggel támogatta a jegyzők árvaházát is. Pályája e gesztusokkal teljesedett ki, alakja örök példává magasztosult.

A folyamatban meghatározó szerepet játszott a felsődabasi szőlő szaporítóanyagtermesztés, mely országos ismertséget hozott Székely Józsefnek, a filoxéra elleni harc számon tartott alakjának. Sajnos napjainkban is élő dűlőnév nem maradt fenn erről a tevékenységről, pedig

mint a következő idézet tanúsítja, a két világháború között a köznyelvben még létezett a „Székely szőlőtelep”:

„Felsődabason 192 iskoláskorú gyermek élt 1900-ban, számuk 1930-ra nem változott, közülük 20 élt a községhez tartozó Székely szőlő-telepen. Számukra mindössze 1 állami elemi iskola és egy állami gazdasági továbbképző népiskola volt a községben.”

A felsődabasi telepből nőtt ki a borzasi birtok, melynek tájba illő gazdálkodása az alsódabasi járás határain túl is jó hírrel bírt, és ma is megérdemli figyelmünket. Székely József korának mintaadó földbirtokosa, mezőgazdasági termelője volt, pályájának agrárgazdasági vonatkozásai jelentősen gyarapítják értéktárunk agrár- és élelmiszergazdaság kategóriáját.

Bibliográfia

Borászati Lapok: Tudósítások – Sári. 1898. július 24. p. 505.

Borászati Lapok: Tudósítások – Sári. 1898. december 11. p. 874.

Borászati Lapok: Első országos szőlőművelési kongresszus. 1899. szeptember 3. pp. 646-649 (647).

Székely József községi jegyző: Eladó szőlővesszők (hirdetés). Borászati Lapok, 1899. november 5. p. 814.

Gyümölcskertész: Eladó szőlővesszők (hirdetés). 1899. november 10. p. 247.

Székely József községi jegyző: Eladó szőlővesszők (hirdetés). Borászati Lapok, 1899. november 12. p. 845.

Földművelési Értesítő: Hirdetés a hazai szőlőbirtokosok által eladásra bejelentett fajtisza és peronospora-mentes európai és amerikai fajtájú szőlővessző- és szőlőoltvány-készletekről. 1900. november 18. p. 1383 (Aramon), 1384 (Kadarka), 1385 (Nagy Burgundi), 1386 (Oportó), 1389 (Ezerjő), 1392 (Kövidinka), 1393 (Mézes fehér), 1394 (Olaszrizling), 1397 (Rakszőlő, Sárféher), 1398 (Szlankamenka), 1402 (Chasselas Fontainebleau), 1403 (Chasselas Tokay Angevin, Chasselas rouge), 1404 (Chasselas blanc és rouge vegyesen), 1405 (Izabella, Kecskesöcsű), 1406 (Madelaine Royal), 1407 (Muscat Frontignan), 1408 (Muscat Lunel).

Földművelési Értesítő: Hirdetés a hazai szőlőbirtokosok által eladásra bejelentett fajtisza és peronospora-mentes európai és amerikai fajtájú szőlővessző- és szőlőoltvány-készletekről. 1901. november 10. p. 1383 (Aramon), 1384 (Kadarka), 1385 (Nagy Burgundi), 1386 (Oportó), 1389 (Ezerjő), 1392 (Kövidinka), 1393 (Mézes fehér), 1394 (Olaszrizling), 1397 (Rakszőlő, Sárféher), 1398 (Szlankamenka), 1402 (Chasselas Fontainebleau), 1403 (Chasselas Tokay Angevin, Chasselas rouge), 1404 (Chassela blanc és rouge vegyesen), 1405 (Izabella, Kecskesöcsű), 1406 (Madelaine Royal), 1407 (Muscat Frontignan), 1408 (Muscat Lunel).

Rubinek Gyula (szerk.): Magyarországi gazdacímtár. Országos Magyar Gazdasági Egyesület Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1912. p. 520.

Székely József földbirtokos, Sári: Eladó bor (hirdetés). Vendéglősök Lapja, 1913. augusztus 5. p. 7; augusztus 20. p. 7; szeptember 5. p. 7; október 20. p. 9.

Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímtár). Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1925. p. 208.

Dr. Gesztelyi Nagy László, vitéz Czeglédy Béla, Kiss Elemér, dr. Ormándy János, Wittner Ernő (szerk.): Országos Mezőgazdasági Címtár II. Duna-Tisza köze. Kaposvár, 1936. p. 268, 352, 357, 362, 387, 435, 478, 516.

Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímtár). Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1937. p. 192.

Petri Edit - Torzsa István (szerk.): Tanulmányok a 700 éves Dabas történetéből. Dabas, 1975. p. 232.

Czagányi László:

- A régió templomai és fontosabb kápolnái – Borzaspusztai római katolikus kápolna romjai. In: A régió kalendárium. Schulcz Bt., Dabas, 1994; p. 58-59, 89.

- Bugyi község története I. kötet. Bugyi, 2000. p. 406, 442, 443, 475-477.

- Dabas-Sári néhány jelentős személyisége. Kézirat, 2015. március 24. 8 p.

V. F. [Valentyik Ferenc]:

- Székely József, a szőlősgazda. Dabasi Újság, 2023. augusztus. pp. 20-21.

- Székely József, a földbirtokos. Tájba illő gazdálkodás Borzashegy-pusztán. Dabasi Újság, 2023. szeptember. pp. 18-19.

<https://www.dabas.hu/index.php/onkormanyzat/teb-ertektar/2006-szekely-jozsef-adomanyozo-es-egyhazi-terkep-vekenysege>

Összeállította: Valentyik Ferenc